

קידוש הלכה ומנהג

מה בין קדושת השבת בתפילה לבין הקידוש

מה דין קדושת השבת בתפילה. כי הרי אם אנו אומרים שמדין תורה אנו מקדשים את השבת בדברים על ידי אמירת תכנים בדבר ייחודה וייעודה של השבת, אז לכאורה בתפילת ערבית של ליל שבת אנו יוצאים ידי חובת קידוש מדאורייתא.

אמר רבא ק"ש והלל גאל ישראל דצלזתא גואל ישראל מ"ט דרחמי ניהו אמר רבי זירא דקידושא אשר קדשנו במצותיו וצונו דצלזתא קדשנו במצותיך מ"ט דרחמי ניהו אמר רב אחא בר יעקב וצריך שיזכיר יציאת מצרים בקידוש היום כתיב הכא (דברים טז, ג) למען תזכור את יום וכתוב התם (שמות כ, ז) זכור את יום השבת לקדשו

מדברי הגמרא אנו למדים :

1. בברכת המצוות אנו מברכים "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו", שאין הכוונה שהמצוות הינם עבדות לה' ואין ה' זקוק למצוות. אלא הקב"ה הוא מודל בשבילנו של שלמות, של רחמים, חסדים וכו'. המצוות שה' מוזה אותנו נועדו לרסן את יצרנו, מאחר שאנו מורכבים מחומר ורוח ובגלל שאנו כבני אדם זקוקים לחומר כתשתית לזכך את נפשותנו ולהיות כמלאכים לכן אנו זקוקים למצוות שינחו אותנו ויעזרו לשכל שלנו שהוא צלם אלוהים להתעלות ולזכות בחיי הנצח. ולכן אנו אומרים קידשנו במצוותיו וציוונו שהמצוות עושים אותנו קדושים וייחודיים כמלאכים.

2. בתפילה אנו מתפללים "קדשנו במצוותיך" כי התפילה היא רחמים שבה אנו מבקשים מה' שיעזרו להתקדש ולהתעלות באמצעות המצוות.

3. לדעת רב אחא בר יעקב צריך להזכיר יציאת מצרים בקידוש.

כתב רבינו בהלכות שבת פרק כט' הלכות א'-ב' :

א מצות עשה מן התורה, לקדש יום השבת בדברים-- שנאמר "זכור את יום השבת, לקדשו" (שמות כז), כלומר זוכרהו זכירת שבח וקידוש; וצריך לזכרהו בכניסתו, וביציאתו-- בכניסתו בקידוש היום, וביציאתו בהבדלה.

ב וזה הוא נוסח קידוש היום: ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם, אשר קידשנו במצוותיו ורצה בנו; ושבת קודש באהבה וברצון הנחילנו-- זיכרון למעשה בראשית, תחילה למקראי קודש, זכר ליציאת מצריים: כי בנו בחרת ואותנו קידשת מכל העמים, ושבת קודש באהבה וברצון הנחלתנו. ברוך אתה ה', מקדש השבת.

רבינו מביא את החיוב מדאורייתא של קידוש השבת בדברים ומביא מיד את הנוסח של הקידוש כולל "זכר ליציאת מצרים". אמנם רבינו לא מזכיר כמו הגמרא שצריך להזכיר "זכר ליציאת מצרים", אלא רק מביא את הנוסח שממנו אנו למדים שיש חיוב להזכיר "זכר ליציאת מצרים". וכן כתב מארי בהערה ה' :

ה) וכדאיתא בפסחים ק"ו ב א"ר אחא בר יעקב וצריך שיזכיר יציאת מצרים בקדוש היום כתיב הכא למען תזכור את יום וכתוב התם זכור את יום השבת. ואע"פ שלא כת"ר דין זה לא בהלכה ולא בספר המצוות סמך על הנוסח.

להלן דברי רבינו בספר המצוות:

(ח) כת"ר בשה"מ עשין קנה: שנצטוינו לומר דברים ביום השבת בעת כניסתו ובעת יציאתו נזכיר בהם גדולת היום הזה ורוממותו והבדלתו משאר הימים שקדמו לו ואשר יבואו אחריו, והוא אמרו יתעלה זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ, ח), כלומר זכרתו זכירת קדוש וגדולה, וזו היא מצות קדוש היום. ולשון המכילתא זכור את יום השבת לקדשו בברכה. ובפרוש אמרו זכרתו על היין. [ע"כ במכילתא] ועוד אמרו קדשו בכניסתו וקדשו ביציאתו [שאלתות דרב אתאי] כלומר ההבדלה שגם היא חלק מזכירת שבת שנצטוינו בה, וכו' ע"ש. ועיין במקומו

השאלה היא האם אמירת "זכר ליציאת מצרים" היא מן התורה או מדרבנן. אמנם לפי הסדר ההלכתי של רבינו שהזכיר את נוסח הקידוש כולל "זכר ליציאת מצרים" מיד לאחר שהזכיר את החובה מדאורייתא לקדש בדברים ורק לאחר מכן בהלכה ו' כתב את החובה מדרבנן לקדש ביין. אולם מצד שני רבינו כתב את נוסח הקידוש שנתקן על ידי עזרא הסופר ובית דינו וכן בספר המצוות רבינו לא הזכיר את החיוב של אמירת "זכר ליציאת מצרים".

כתב מגן אברהם על בסימן רע"א סעיף א':

היינו לקדש כדי שיזכור שבת בכניסתו ועיין סי' רע"ג ס"ג, וכתוב בתקוני שבת שיקדש קודם לילה כי בתחלת ליל שבת הוא מזל מאדים ובסוף יום ו' הוא מזל צדק לכן יקדש בצדק וכ"כ בתשובות מהרי"ל סי' קס"ג ומ"ע בתשוב' כתב שאם אינו תאב לאכול יכול להמתין שכבר זכר אותו בכניסתו בבה"כ ע"ש, ובירושלמי ריש ברכות אי' שדרך לאכול שעה או ב' בלילה וכ"מ ברש"י ריש דף ג', כ' הרמב"ם פכ"ט קידוש היום דאורייתא בלא יין ורבנן תקנו על היין וכ"כ התוס' בסוכה פ"ג דף ל"ח ונ"ל דמדאורייתא בקידוש שאמר בתפל' סגי דקרא כתיב זכור את יום השבת והרי זכר אותו וקידוש במקום סעוד' רבנן תקנוהו כמ"ש סי' רס"ט וכ"מ בתוס' שכתבו דלר"ת מי שאין לו יין לא יקדש כלל וק' וכי יעקור מ"ע דאורייתא אלא ע"כ דדי בתפלה ועוד דאמרי' בקדושה אף על גב דמקדש בצלותא וכו' ע' בברכות פ"ה וגם הבדלה י"א דאורייתא היא וכמ"ש המ"מ פכ"ט ואפ"ה אמרי' בגמ' דבתחלה קבעוהו בתפלה כו' ע"ש וכ"מ ל' הרמב"ם וכ"מ בתוס' פ' ע"פ בשם הירוש' ע"ש:

מדברי המגן אברהם אנו למדים שמדאורייתא אדם יוצא ידי חובה בקידוש השבת באמירת התפילה ומדרבנן הוא חייב עוד לקדש על היין או על הפת. ולכן, אדם שאין לו פת או יין, יוצא ידי חובת קידוש בדיעבד בתפילת ערבית של ליל שבת.

מהרי"ץ בפירושו עץ חיים לסידור התפילה, מביא את שאלת קצת משכילי עמ: כיצד אדם שהתפלל ערבית ויצא ידי חובת קידוש מדאורייתא, וכעת יש עליו חובת קידוש מדרבנן על יין, מוציא ידי חובה את אשתו שחייבת באמירת קידוש מהתורה. יש לציין ששאלתם הינה בהנחה ואין חובה מדאורייתא באמירת "זכר ליציאת מצרים" כי הרי בתפילה לא מזכירים את יציאת מצרים".

והם עונים שמאחר והאשה אומרת בהדלקת הנרות "ברוך מקדש השבת וישראל" הרי היא יוצאת ידי חובת קידוש השבת בדברים מדאורייתא ולפיכך היא בדרגה זהה לאיש שכבר התפלל ערבית (אמירה זו של האשה היא מנהג מתקופת הגאונים). אולם מהרי"ץ כותב שכל זה הוא על דרך

הפלפול, אולם מעיקר הדין גם ללא אמירה זו של האשה יכול בעלה להוציאה ידי חובה מדין ערבות הדדית כי קיימא לן במצוות, שגם מי שיצא מוציא אחרים ידי חובה. ולכן אפילו שהבעל כבר יצא ידי חובה מדאורייתא, הרי הוא יכול להוציא את אשתו ידי חובה מדאורייתא בקידוש. יש לציין כי עולה מדברי מהרי"ץ שהוא מסכים לדברי המגן אברהם שאדם יוצא ידי חובה בקידוש דברים מדאורייתא בתפילת ערבית של ליל שבת.

נחזור לשאלה האם אמירת "זכר ליציאת מצרים" בקידוש הינה חובה מדאורייתא או מדרבנן.

כתב ספר החינוך מצווה ל"א בדיני קידוש :

לדבר דברים ביום שבת בכניסתו וכן ביציאתו, שיהיה בהם זכר גדולת היום ומעלתו והבדלתו לשבח משאר הימים שלפניו ואחריו, שנאמר) שמות כ ח (זכור את יום השבת לקדשו, כלומר, זכרוהו זכר קדושה וגדולה .

ובפירוש אמרו לנו חכמינו (פסחים קי, א) שדברים אלו מצווים אנו לאמרן על היין, שכן בא הפירוש 'זכרוהו - על היין'...

משורשי מצוה זו כדי שנתעורר מתוך מעשה זה לזכר גדולת היום ונקבע בלבבנו אמונת חידוש העולם... ועל כן נתחייבנו לעשות המעשה עם היין, לפי שטבע האדם מתעורר בו הרבה... וכבר אמרתי לך, כי לפי התעוררות האדם ומעשהו, יתפעל אל הדברים לעולם.

ומזה השורש אמרו בגמרא ז"ל (פסחים קו, ב) שאם הפת חביב על האדם יותר, שיקדש על הפת, כי אז מתעורר טבעו יותר למה שהוא תאב, ואף על פי שביציאת היום לא אמרו כן, אלא שחייבו להבדיל ביין על כל פנים, גם בזה צדקו, כי הם זכרונם לברכה, גם התורה השלמה, יבחרו לעולם ברוב. ובאמת, כי רוב העולם יתאוו אל השתייה במוצאי שבת יותר מן האכילה, לפי שכבר קבעו סעודה גדולה ביום לכבוד השבת.

ואף על פי שהיא מן המצוות שהזמן גרמא, שכן למדונו רבותינו זכרונם לברכה, שהנשים חייבות בקידוש והבדלה. והעובר עליה ולא קידש השבת בדברים, ביטל מצות עשה, ואם קידשו בדברים בלא יין או בלא פת, דיעבד יצא ידי תורה.

וכתב המנחת חינוך על דברי ספר החינוך :

רע"א בע"ז ומנ"א וכתשכח ש"א ה' שנת הכריע ג"ל כדעה זו ועל הכוס איט
רק דרבנן וכבר האריכו בזה ואכ"מ . והנה מביא בפסחים דק"ז פ"ב אחר
ראב"י לריך להזכיר יל"מ בקד"ה כתיב הכא למען הזכיר את יום וכו' וכתיב הכא
זכור את יום וכו' ואין חולק על מימרא זו ופשוט דהוא מה"ט וכלא הזכיר יל"מ
לא ילא כלל כיון דנלמד מנז"ש ונז"ש הוי כנופי חורה אפילו לענין שוגש כמביאר
בש"ס דכמה נופי חורה נלמד מנז"ש והרי"ף והרא"ש הביאו מימרא זו בש ובר"מ
כאן איט מביא מימרא זו משרש אך סמך עלמש כמה שמביא נוסח הקידוש ומזכיר
שס יל"מ . ועל כרהמ"ח ל"ע דאיט מביא זה הדין דז"פ דכ"אזה נוסח שאומך